

Борис Матющенко**ПРИГОДА БУКВИ**

Понад сорок років тому мій двоюрідний дядько Степан Сіліверстович Купченко вирішив повернути собі те ім'я і прізвище, з яким народився – Стефан Купчинський. Суд дозволив змінити у паспорті лише ім'я. Став дядько Стефаном, як охрестили 1904 року в Благовіщенській церкві села Прачі і записали в метриці. А звали, як звикли, Степаном. Та зміна букви в імені наробила мороки. Довелося дядині після смерті чоловіка розводитися з Степаном і розписуватися з Стефаном, а в Амур-Нижньодніпровській райраді Дніпропетровська виправляти документи для успадкування нерухомості.

Пригода з літерою не згадалася б, мабуть, якби не побачив в Інтернеті список особового складу Шаповалівської козацької сотні Ніжинського полку. Сотня виникла 1648 року в Борзенському козацькому полку. Тоді протягом літа, за довідкою доктора історичних наук професора Петра Пирого, було звільнено від польської шляхти Ніжин, Борзну, Ічню, Батурин, Носівку, Мену, Сосницю, Городню, Козелець, Лоїв, Любеч, Остер та інші міста Чернігівщини. Звільняв повсталий люд: селяни «и мещанские дети», які в переважній більшості козачились. Літописець Самовидець писав: «на тот час туга великая людем всякого стану значним била і наруганья... .. і тиї мусіли у войсько приставати до того козацтва. ...по городах, по замках шляхту доставано...».

1651 року, після битви під Берестечком та Білоцерківського миру з поляками, Шаповалівська сотня перейшла до Ніжинського полку й існувала аж до 1782 року. Коли Катерина 2-а взялася нищити Гетьманщину й козащину. Та прізвища козаків Шаповалівської сотні збереглися й досі шануються на Борзнянщині. Судіть самі. 1732 року в семи куренях сотні (в Шаповалівці, Високому, Солівці, Миколаївці, Носелівці, Старосвітському Городищі та Стрільниках) лічилося 349 козаків. У найбільшому – Шаповалівському – курені отамана Якова Шрамка було 76 козаків: Ляшко, Дудка, Гевленко, Сидоренко, Гвоздик, Василенко, Деркач, Надточій, Мажаренко, Садовий, Чижик, Гора, Жужа, Кириченко, Гордієнко, Коваль, Свириденко, Шкуропат, Шеренбей, Яценко, Даценко, Гірченко, Бариленко, Проноза, Горленко, Калюжний, Пустопашний, Задирака, Карпенко, Головка, Куриленко та ін. У Високому (курінний Іван Кияшко) – 46 козаків: Яковенки, Іваницькі, Дорошенки, Стрижаки, Ткаченки, Мисники, Остапенки, Тищенки, Чорнухи, Замуздри, Вороб'ї, Босенки та ін. В курені отамана Гаврила Яценка – 35 козаків: Махно, Петрушенко, Ращенко, Клименко, Троценко, Німченко, Безпальченко, Антоненко, Шубенко, Хоменко, Романко, Скаба, Савченко, Стеценко, Бондаренко, Проценко, Шейн, Хрипченко, Величко, Савченко та ін. У Хилченковому курені (отаман Прокіп Хилченко) – 45: Завгородній, Коломієць, Кащенко, Книш, Сагачка, Григоренко, Дураченко, Демко, Ігнатенко, Боженко, Кириченко, Воронка, Онопрієнко, Яценко, Радченко, Матюшенко Іван і Матюшенко Денис (мої, тішуся, не однофамільці, а предки з помилкою в прізвищі) та ін. В селі Стрільники (курінний Петро Міщенко) лічилося 50 козаків; у Носелівці (курінний Хведір Мурин) – 32; в Миколаївці (курінний Грицько Глушан) – 21.

Зацікавили й навіть здивували прізвища шаповалівських сотників. 1719 року в Шаповалівці сотникував Андрій Купчинський, 1724 р. – його син Федір Андрійович Купчинський. Чи не пращури мого дядька Степана-Стефана, який хотів повернути собі прізвище Купчинський? Правда, дядьків батько і мій (по матері) дід Сіліверст

Васильович, його брати (мої дядьки) Афанасій, Степан, Михайло і дочка Параска (моя мати) мали прізвища Купченко. Та дід Сіліверст казав нам, онукам, що 1875 року народився в Шаповалівці. Звідти з братами Василем, Семеном та Артемом перебралися в лісовий хутір на грудку (пагорбі) між боліт поруч Височансько-Прачівської дачі. Поселення у хащах спочатку звалось Купчинське. Так називали й після примусового виселення з лісу поближче до «колгоспних ланів». На нас, хуторян, пам'ятаю, казали: купчинці. В енциклопедичному довіднику «Чернігівщина» (УРЕ ім. М. П. Бажана, Київ, 1990 р.) хутір зветься селом Купченків. Отож, крім назви й статусу хутора, могли змінитися й фамілії моїх родичів.

Про «витівку» дядька Стефана й мої припущення я розповів відпочиваючому в хуторі доктору історичних наук професору Ю. Мицику. Юрій Андрійович підтвердив, що за гетьмана Скоропадського Андрій Купчинський був старостою гетьманського маєтку в селі Обмачів біля Батурина. Потім гетьман Апостол призначив його сотником у Шаповалівку. Ймовірно, загаданий у щоденнику генерального підскарбія (скарбника) Гетьманщини Якова Марковича вбитий 1738 р. у Кримському поході

Левко (Леонтій Васильович Купчинський), його батько Василь Васильович Купчинський – рідний брат мого діда Сіліверста Васильовича Купченка.

Купчинський був саме тим шаповалівським сотником. Федір Купчинський теж сотникував у Шаповалівці в січні 1732 р. А Андрій Купчинський як наказний шаповалівський сотник у 1724 і 1725 рр. згадується разом з Іваном Небабою, чи не прямим нащадком славетного ніжинського полковника Мартина Небаби. Ще був Пилип Григорович Купчинський – яготинський сотник Переяславського полку у 1733–1751 рр. За даними американського історика українця Ю. Гаєцького, Федір Купчинський сотникував у Шаповалівці й 1727-го. Ще якийсь Купчинський був у 1740 р. красноколядинським сотником Прилуцького полку (село Красний Колядин Талалаївського району Чернігівщини).

Розмова з професором Ю. Мициком тривала у присутності небожа Віктора Несина, який щовесни приїздить з Києва в Купченки і до пізньої осені живе по-сусідству в хаті своїх покійних батька і діда Левка. Почувши мої сумніви й історичну довідку професора Ю. Мицика, небіж мовчки пішов у хату й виніс два унікальні документи: метрику й шлюбне свідоцтво свого покійного діда Левка. У метриці значилося, що Леонтій Васильович Купчинський(!) народився 1 липня 1886 року, його батьками були Купчинський(!) Василь Васильович і Купчинська(!) Наталка Антипівна. 30 січня 1911 року, йдучись в шлюбному свідоцтві, 25-літній Леонтій Васильович Купчинський(!) одружився з 19-літньою Христіною Григорівною Дмитренко, яка теж стала Купчинською. (На фотокопіях: Сіліверст Васильович Купченко, Леонтій Васильович Купчинський і Христіна Григорівна Купчинська; метрика й шлюбне свідоцтво)

Бабуса – дружина діда Левка – Христя (пхутірськи) Купчинська.

Чому у батьків і дітей, у близьких родичів, у братів бувають різні прізвища? Хто змінює? Коли? Навіщо? Й спитати нікого. Можна лише гадати. Зараз у хуторі лишилося тільки два Купченки. А колись жило більше 20-ти. І кожен – Купченко, а не Купчинський. Крім діда Левка. Та й того в хуторі звали і в колгоспі писали Купченко. З таким прізвищем і поховали, як видно з свідоцтва про смерть, виписане 2 квітня 1973 р. у Височанській сільраді. Яке прізвище було в зданому паспорті діда Левка, ніхто не замітив. Мабуть, Купченко.

Отже, в усіх моїх покійних і живих родичів по матері: діда Сіліверста Васильовича Купченка, його синів Афанасія, Стефана, Михайла і дочки Параски, у чотирьох ще живих з семи двоюрідних сестер і двоюрідного брата Федора, у безлічі 3- та 4-юрідних небожів і небог, спадкове прізвище не Купченко, а Купчинський, Купчинська.

Змінили добровільно чи примусово, без відома й згоди? Згадайте рішення дніпропетровського суду, який відмовився повернути спадкове прізвище дядьку Стефану, хоча мав документальне підтвердження. Коли, хто й навіщо міняв українцям прізвища, тепер можу лише припускати. Може, під час авральних пропагандистських кампаній показної «українізації» у 1920 – 1930 рр. Після поразки червоних у 1921 р. під Варшавою і в 1938 р., перед 2-ою Світовою війною і розподілом Польщі між Сталіном і Гітлером, «полонізовані» українські прізвища на «-ський» і «-цький» викликали у більшовиків підозру і мстиву неприязнь з майже неминучими репресіями. Українців агітували, примушували й без відома міняли в прізвищах закінчення «-ський», «-цький» на «-ко».

Були й інші причини. У серпні 1914-го мого діда Сіліверста Васильовича Купчинського могли мобілізувати на Першу світову війну рядовим Купченко. Могли позбавити спадкового прізвища навесні 1919-го, коли Німеччина в Бресті за пропозицією уряду УНР (Української Народної Республіки) погодилася звільнити царських солдат-українців з полону і почалося складання списків. Дід Сіліверст з прізвищем Купченко повернувся в Купчинське майже через п'ять років рабської праці на бауерів.

Дядько Афанасій Сіліверстович міг стати Купченко після втечі з Кічкасу. Туди, на ударне будівництво першого «сталінського гіганта», його відправили борзенські геушники. Одні кажуть, за спробу сховати лоша в хащах від червонозоряних карателів у будонівках. Інші – за опір «комнезаможникам»-грабіжникам. Байдуже. Та з грабарями-зеками дядько Афанасій рив котлован для заливки фундаменту під греблю Дніпрогесу. Зрештою, уникаючи наступних сталінських «індустріальних гігантів», утік у Білорусь, де кілька років жив нелегально, крадькома навідуючись у хутір до дружини і трьох неповнолітніх дочок.

Небезпечна пригода трапилася і з дядьком Стефаном Купчинським. За рік до призову на строкову він, працюватий і майстровитий 20-літній парубок-хуторянин, побрався з найкрасивішою і найбагатшою в Прачах нареченою, а після служби залишився в Червоній Армії надстроковиком-кравцем. З життєвих міркувань став членом ВКП(б), забрав у Харків дружину. Та виникла велика небезпека. У колективізацію тестя Семена Дорошенка розкуркулили в Прачах, землю, худобу й реманент забрали в колгосп імені 14-річчя Жовтня, у будинок вселили вчителів семирічки, а «куркулю» дозволили викопати за селом землянку, де й мучився з дружиною і збожеволілою в колективізацію неповнолітньою дочкою до 1941-го. За «класово небезпечну» дружину-куркулівну дядька Стефана «вчистили» з більшовицьких лав; за нерозсудливий збройний «жарт» ледь не посадили. Пощастило дядьку з сім'єю втекти з Харкова у Дніпропетровськ і влаштуватися вантажником на завод ім. Красіна. Тоді, замітаючи сліди й уникаючи розправи, міг чи мусив Стефан Купчинський «українізуватися» в Степана Купченка.

Дід під яблунею – мій дід Сіліверст Васильович Купченко. Йому 74 роки. Знімок зроблено 6 липня (1949 року), коли у Прачах святкувався найлюдніший «храм на Івана», у працівців досі – найбільше свято після Різдва і Великодня.

Фотокопії документів

У списках козаків Шаповалівської сотні немає жодного Стефана. Йі зараз ім'я Стефана не модне на Борзнянщині. У нашому хуторі-селі Купченків дядьки й діди мали часом незвичні імена (згадую): Андріян, Артем, Арефій, Гордій, Данило, Демид, Євдоким, Карпо, Корній, Кузьма, Левко, Лука, Лук'ян, Макар, Микита, Митрофан, Михей, Нестор, Онисько, Платон, Прокіп, Самсон, Сила, Терентій, Трохим, Тимофій, Федот, Харитон, Юхим, Ясон... Стефаном нарекли лише одного – мого дядька, та й того в обихідці звали Степаном.

Чи не причетна Галичина, де Стефанів густіше, ніж Степанів? – подікавився у професора Ю. Мищика. Галичани, бува, не мігрували на Чернігівщину в обшири Ніжинського полку? Чув, ніби через релігійні переслідування пращівці пробралися на Чернігівщину аж з-під Люблина, з Люблінського воєводства колишньої Речі Посполитої (Польщі). Ймовірно, згодився Юрій Андрійович. І навів уривок з «Опису Ніжинського полку» історика О. Лазаревського, який з донькою Інною переклали українською і готують до друку.

«Села Ховми, річка Береза, Красний Став, річка Доч, Ядути, річка Волозна (Доч?) і Прачі (раніше Пральники)... Всі ці села за місцем свого розташування, захищеному водами притоків Десни, могли виникнути і в кінці XVI і на початку XVII ст. Автор опису Чернігівської єпархії всі ці села, окрім Холмів, відносить до дотатарського часу, роблячи сміливе зближення Красного Ставу з літописними Стояничами... Але можливо й інше зближення, більш імовірне, – зближення Красного Става, Холма та Прачів з Красним Ставом, Холмом та Парчовом – містами теперішньої Люблінської губернії; можна припустити, що частина поселення зазначених місць, заселених малоросами, покинула свою батьківщину внаслідок різних місцевих негараздів; вирушила шукати кращих місць за Дніпро та осіла на березу Десни, зберігши й за новими поселеннями назви рідних поселень, як це дуже часто робили й роблять переселенці. Таке припущення може бути зроблене й тому, що маються безсумнівні факти про те, що серед числа «слобожан» лівого берега Дніпра на поч. XVII ст. бували прибульці наприклад з далекої Галичини... Названі чотири села з приєднанням до них п'ятого – Високого в середині XVII ст. стали чомусь належати відомому Адаму Киселю, можливо, були захоплені ним через близькість ... їх до Мени; з цих п'яти сіл утворився Красноставський або Задесенський ключ, який був відданий Киселем Максаківському монастирю...».

Історія й доля Максаківського монастиря добре вивчена професором Ю. Мищиком. 1646 року воєвода Адам Кисіль вписав у «книги гродські новгород-сіверські фундуш», за яким подарував монастирю в Максаках села Ховми, Красний Став, Ядути, Прачі, Високе. У своєму заповіті, датованому 18 липня 1650 року, А. Кисіль відписав села Ховми, Красний Став, Ядути, Прачі та Високе на Максаківський монастир, остаточно закріпивши право власності на вказані населені пункти за ченцями та дозволивши вступати у володіння і в майбутньому отримувати з них прибуток. У своїх універсалах Богдан Хмельницький теж підтверджував належність до монастиря селян «холменських, ядутиских, пралничанських, височанських, красноставських и максаковських». 1654 р. Богдан Хмельницький укотре підкріпив право власності Максаківського монастиря на села «Холм, Едути, Праннич, Височаны, Красностав, Максаков, з млинами в тых селахъ будучими и иншими всеми пожитками и принадлежностями». Для захисту від татар монастир був схожий на фортецю. Мав земляний вал і мур чотирикутної форми з вежами і надбрамною дзвіницею. З 1776 року в Максаках жив Константинопольський патріарх Серафим, який утік з Туреччини від мусульманських переслідувань.

...Праннич – Пралнич – Пральники – Прачі. Єдути – Ядути. Купчинське – Купченки – Купченків... Роки й віки змінюють назви сіл і міст, прізвища й імена людей. Знавці тлумачать, що фамілія (прізвище) по-латині – сім'я, спадкове ім'я, вказує на рід людини, на професію предків, місце походження й помешкання, побут, звичаї, прізвиська, характери, зовнішність і навіть – долю.

Минувшину береже й одна буква.